

ANTROPOLOGICZNO-JĘZYKOWE WIZERUNKI DUSZY W PERSPEKTYWIE MIĘDZYKULTUROWEJ

TOM TRZECI

AKSJOSFERA DUSZY – DUSZA W AKSJOSFERZE

POD REDAKCJĄ JOANNY JUREWICZ, EWY MASŁOWSKIEJ I DOROTY PAZIO-WŁAZŁOWSKIEJ

INSTYTUT SŁAWISTYKI
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

FUNDACJA
SŁAWISTYCZNA

ANTROPOLOGICZNO-JĘZYKOWE WIZERUNKI DUSZY
W PERSPEKTYWIE MIĘDZYKULTUROWEJ

INSTYTUT SŁAWISTYKI POLSKIEJ AKADEMII NAUK
FUNDACJA SŁAWISTYCZNA

ANTROPOLOGICZNO-JĘZYKOWE WIZERUNKI DUSZY
W PERSPEKTYWIE MIĘDZYKULTUROWEJ

————— TOM TRZECI —————

AKSJOSFERA DUSZY – DUSZA W AKSJOSFERZE

POD REDAKCJĄ JOANNY JUREWICZ, EWY MASŁOWSKIEJ I DOROTY PAZIO-WŁAZŁOWSKIEJ

WARSZAWA 2018

Recenzje

Zdzisław Darasz, Jadwiga Kowalikowa, Aleksandra Niewiara

Publikacja powstała w ramach zadania „Międzynarodowa konferencja naukowa *Dusza w aksjoserze – aksjosfera duszy*”, finansowanego w ramach umowy 695/P-DUN/2017 ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego przeznaczonych na działalność upowszechniającą naukę.

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Okładka

Barbara Grunwald-Hajdasz

Redaktor prowadząca

Barbara Grunwald-Hajdasz

Redaktorzy językowi

Anna Boguska, Martina Ivanová, Dorota Leśniewska, Marjan Markovikj,
Dorota Muszyńska-Wolny, Dorota Pazio-Włazłowska, Piotr Styk,
Roman Tymoshuk, Anna Żebrowska

Skład i łamanie

Andrzej Cedro

przy współudziale Beaty Jankowskiej i Marka Grabowskiego

© Copyright by Joanna Jurewicz, Ewa Masłowska, Dorota Pazio-Włazłowska,
& the respective authors, 2018

This is an Open Access book distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and noncommercial, provided that the book is properly cited.

e-ISBN: 978-83-64031-87-8

Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk
ul. Bartoszewicza 1b/17, 00-337 Warszawa
tel. 22 826 76 88, wydawnictwo@ispan.waw.pl, www.ispan.waw.pl

Spis treści

Wstęp (<i>Ewa Masłowska</i>)	9
--------------------------------------	---

Część pierwsza

Dusza z perspektywy humanistyki

Rozdział 1. „Metafizyka” i „psychologia” – dwie narracje o duszy i ciele (analiza lingwistyczno-kulturowa) (<i>Dorota Filar</i>)	17
Rozdział 2. Gdy mózg duszę odmienia – perspektywa neuropsychologiczna (<i>Agnieszka Maryniak</i>)	45
Rozdział 3. Душа как орган оценки и оценка души (<i>Галина И. Кабакова</i>) ..	57
Rozdział 4. Trzy dusze polskiego chłopca (<i>Izabella Bukraba-Rylska</i>)	73
Rozdział 5. В поисках ДУШИ ДОМА – заметки на полях аксиологического портрета (<i>Дорота Пазюо-Влазловская</i>)	89
Rozdział 6. Obraz dětské duše a jejích hodnot v komunikaci česky hovořících matek (<i>Lucie Saicová Římalová</i>)	105

Część druga

Konceptualizacja duszy w języku

Rozdział 7. О душевных болезнях по данным разных языков (<i>Елена Н. Руденко, Фан Сян</i>)	121
Rozdział 8. Душевная боль в русском, украинском и словацком лингвокультурном пространстве по данным свободного ассоциативного эксперимента (<i>Наталья Б. Корина</i>)	129
Rozdział 9. Dusza w hebrajskich idiomach i powiedzeniach biblijnych (<i>Roman Marcinkowski</i>)	143
Rozdział 10. Paradoxy duszy chrześcijańskiej w świetle dylematów przekładowych (<i>Renata Grzegorzczkova</i>)	179
Rozdział 11. „Moja duša... dobre vie”: biblická definícia duše (hebr. <i>nefeš</i> , gr. <i>psyché</i>) a epistemológia vtelesnenej kognície – staroveký zdroj moderného konceptu? (<i>Róbert Bohát</i>)	187
Rozdział 12. Душа в словаре, речи и сознании носителя языка (<i>Ольга Е. Фролова</i>)	223
Rozdział 13. Аксиосфера души по данным украинской фразеологии и паремииологии (<i>Марина М. Валенцова</i>)	235

Rozdział 14. Dusza jako wartość: mitologiczno-chrześcijańskie wyobrażenia duszy we frazeologii ukraińskiej (<i>Iryna Chybor</i>)	253
Rozdział 15. Duša a jej axiologicke aspekty v slovenskej frazeológii (<i>Anna Gálisová</i>)	263
Rozdział 16. Аксиологічний аспект функціонування лексеми <i>душа</i> та похідних від неї у зверненій мові українців (<i>Мар'ян Скаб</i>)	275
Rozdział 17. Аксиологічний вимір українського концепту „душа” (<i>Марія Скаб</i>)	285
Rozdział 18. Przymiotniki pochodne od leksemu <i>dusza</i> w świetle współczesnych wyrazów bliskoznacznych (<i>Iwona Burkacka</i>)	297
Rozdział 19. Аксиологический аспект души с точки зрения болгарской паремиологии (<i>Йоанна Кирилова</i>)	315
Rozdział 20. Ценность человеческой души в зеркале (де)мотивационных постеров (<i>Ольга Макаровска</i>)	325
Rozdział 21. Македонската душа и душата во македонскиот јазик (<i>Виолета Николоска, Веселинка Лаброска</i>)	345

Część trzecia

Dusza w języku i kulturze tradycyjnej – w folklorze, obrzędach, rytuałach i wierzeniach

Rozdział 22. Miłosierdzie – przepustka duszy do nieba. Boski i ludzki wymiar miłosierdzia – w ujęciu etnolingwistycznym (<i>Ewa Masłowska</i>)	357
Rozdział 23. <i>Добра душа нап'еца з каўша</i> , или одна из ипостасей души в белорусских текстах народной культуры (<i>Алла Кожинова</i>)	393
Rozdział 24. Bytowanie duszy w ciele z perspektywy etnolingwistycznej (<i>Joanna Szadura</i>)	403
Rozdział 25. Język – wierzenia – wartości – tureckie imiona magiczne z komponentem DUSZA (<i>Kamila Barbara Stanek</i>)	427
Rozdział 26. <i>Nezaprodam duši svou</i> . Duše jako hodnota: k etickému profilu duše v češtině (<i>Irena Vaňková</i>)	453
Rozdział 27. Motyw duszy w azerbejdżańskiej literaturze folklorystycznej (<i>Shahla Kazimova</i>)	485
Rozdział 28. Duše v českých pohádkách a pověstech (<i>Ladislav Janovec</i>)	495
Rozdział 29. Душа как предмет этноконфессионального диалога (на материале народных религиозных верований) (<i>Ольга В. Белова</i>) ...	505
Rozdział 30. Dusza i sąd szczegółowy w wierzeniach ludowych mieszkańców w Opoczyńskim i Radomskim (<i>Zdzisław Kupisiński</i>)	519
Rozdział 31. Dusza jako przekazicielka wartości. Wybrane narracje pierwszoosobowe w polskich i rumuńskich napisach nagrobnych (<i>Karina Stempel-Gancarczyk</i>)	531

Rozdział 32. Интерпретация понятия душа в севернорусских и верхненемецких говорах (<i>Михаил М. Кондратенко</i>)	563
Rozdział 33. Folklorne koncepcije duše kao životinje (zoopsihonavigacije): folklorno kršćanstvo kao kontrapunkt kristijanizirnoj dogmi, i danas (<i>Suzana Marjanić</i>)	573

Część czwarta

Dusza w aksjosferze artystycznej: w literaturze i w sztuce

Rozdział 34. «Дзве душы» як філасофска-псіхалагічны і эстэтычны феномен пераходнай эпохі (на матэрыяле беларускай прозы першай трэці XX ст.) (<i>Алена І. Белая</i>)	587
Rozdział 35. „Sztuka jako krzyk duszy”. Twórczość Gustava Vigelanda w interpretacji Stanisława Przybyszewskiego (<i>Grażyna Różańska</i>)	599
Rozdział 36. Wyobrażenia duszy we współczesnej literaturze tanatycznej adresowanej do najmłodszych i ich opiekunów (<i>Igor Borkowski</i>)	613
Rozdział 37. Aksjologia duszy w baśniach artystycznych niemieckiego romantyzmu – <i>Przedziwna historia Piotra Schlemihla</i> Adelberta von Chamisso oraz <i>Ondyna</i> Friedricha de la Motte Fouqué (<i>Andrey Kotin</i>)	625
Rozdział 38. Wartość duszy w zaświatach. Zaślubiny duszy z Bogiem w tryptyku <i>Sąd Ostateczny</i> Hansa Memlinga (<i>Beata Purc-Stepniak</i>)	643
Rozdział 39. А душу можно ль рассказать? Поэтические и разговорные метафоры души (<i>Людмила Л. Фёдорова</i>)	693

Część piąta

Dusza – duchowość w perspektywie religijności chrześcijańskiej

Rozdział 40. Droga miłości w duchowości <i>Sacré Coeur</i> – na przykładzie orędzia Jezusowego przekazanego s. Józefie Menéndez (<i>Irena Mytnik</i>)	713
Rozdział 41. Rozważania o wartości duszy w wybranych tekstach literatury mistycznej i medytacyjnej polskiego baroku (<i>Beata Łukarska</i>)	725
Rozdział 42. <i>Dusza k Bogu vzdycha...</i> Z „dusznych” sporów czeskiego średniowiecza (<i>Zdzisław Kłos</i>)	747
Rozdział 43. Tóra v duši, v nitru, v srdci je „lepší“ než Tóra napsaná na kamenných deskách. Funkce prostorového představového schématu v jazyce a teologii knihy Jeremjáš (<i>Ivana Procházková</i>)	761
Rozdział 44. „Dusza luterska”? – Próba antropologicznej interpretacji duszy w pismach Marcina Lutra (<i>Beata Kubok</i>)	777

Część szósta**Dusza – duchowość w kulturach Orientu i starożytnego Egiptu**

Rozdział 45. Dusza, czyn i odpowiedzialność we wczesnym hinduizmie (<i>Joanna Jurewicz</i>).....	795
Rozdział 46. Aksjosfera duszy. Smutek w kulturze Iranu (<i>Sylwia Surdykowska-Konieczny</i>).....	805
Rozdział 47. Konceptualizacja pojęcia <i>dusza</i> w staroegipskich <i>Tekstach</i> <i>Piramid</i> (<i>Joanna Popielska-Grzybowska</i>).....	821
Rozdział 48. <i>RŪḤ</i> i <i>NAFS</i> . O koranicznej koncepcji DUSZY (<i>Beata Abdallah-Krzepkowska</i>)	845

Wstęp

Monografia *Aksjosfera duszy – dusza w aksjosferze* jest drugim dziełem wielu autorów w serii *Antropologiczno-językowe wizerunki duszy w perspektywie międzykulturowej*. Wielokulturowe ujęcie problematyki duszy pozwala na wgląd w jej realizację w skali mikro, skupione na narodowej/regionalnej specyfice, jak też w skali makro – ukierunkowane na uniwersalne wartości przypisywane duszy z punktu widzenia duchowych potrzeb człowieka, które dają się zaobserwować w kulturach ludów odległych od siebie tak w czasie, jak i w przestrzeni.

Niniejszy tom stanowi kontynuację międzynarodowej i interdyscyplinarnej debaty nad antropologiczno-językowymi wizerunkami duszy w perspektywie międzykulturowej, rozpoczętej w 2015 roku w ramach konferencji *Świat oczyma duszy – dusza w oczach świata*, która zaowocowała dwutomową publikacją pod tym samym tytułem¹. Rozprawy zawarte w tym tomie stanowią pokłosie kolejnej konferencji z tego cyklu, poświęconej problematyce aksjologicznej, która odbyła się w Warszawie w 2017 roku². Ze względu na to, że wielu autorów było uczestnikami obu tych sesji, ich teksty stanowią niekiedy nawiązanie do uprzednio podjętych rozważań lub ich rozwinięcie.

Na monografię składa się 48 rozdziałów, ujętych w sześciu częściach, podejmujących fundamentalne tematy ludzkiej egzystencji, poddane refleksji aksjologicznej, które znajdują wyraz w tekstach kultury, w języku potocznym i artystycznym, a także zajmują poczesne miejsce w debacie antropologicznej, psychologicznej, metafizycznej i teologicznej:

¹ Masłowska Ewa, Pazio-Wlazłowska Dorota (red.), 2016, *Antropologiczno-językowe wizerunki duszy w perspektywie międzykulturowej*, t. 1: *Dusza w oczach świata*, Warszawa: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk i Wydział Orientalistyczny Uniwersytetu Warszawskiego; Kapelańska Magdalena, Masłowska Ewa, Pazio-Wlazłowska Dorota (red.), 2016, *Antropologiczno-językowe wizerunki duszy w perspektywie międzykulturowej*, t. 2: *Świat oczyma duszy*, Warszawa: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk i Wydział Orientalistyczny Uniwersytetu Warszawskiego.

² Druga międzynarodowa konferencja cyklu *Antropologiczno-językowe wizerunki duszy w perspektywie międzykulturowej* pt. *Aksjosfera duszy – dusza w aksjosferze* odbyła się w Warszawie w dniach 19–21 października 2017 roku i była zorganizowana przez Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk i Wydział Orientalistyczny Uniwersytetu Warszawskiego oraz Fundację Slawistyczną. Zadanie finansowane w ramach umowy 695/P-DUN/2017 ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego przeznaczonych na działalność upowszechniającą naukę.

- 1) Dusza z perspektywy humanistyki.
- 2) Konceptualizacja duszy w języku.
- 3) Dusza w języku i kulturze tradycyjnej – w folklorze, obrzędach, rytuałach i wierzeniach.
- 4) Dusza w aksjoserferze artystycznej: w literaturze i sztuce.
- 5) Dusza – duchowość w perspektywie religijności chrześcijańskiej.
- 6) Dusza – duchowość w kulturach Orientu i starożytnego Egiptu.

Część pierwszą – *Dusza z perspektywy humanistyki* – otwiera rozdział autorstwa Doroty Filar poświęcony dwóm wielkim narracjom o duszy i ciele z perspektywy metafizyki i psychologii, wzajemnie na siebie oddziałujących i kształtujących sposób myślenia współczesnego człowieka. Perspektywa psychologiczna – z punktu widzenia neuropsychologii – obecna jest również w rozdziale drugim, w którym Agnieszka Maryniak podjęła próbę wyjaśnienia procesów chorobowych zachodzących w mózgu, powodujących zmiany w osobowości (duszy). Natomiast do „cielesnej narracji” o duszy nawiązuje rozprawa Galiny Kabakovej przez ukazanie funkcji uczuciowych duszy w relacji do innych organów ciała (zwłaszcza serca) odpowiedzialnych za emocje. Ze sferą ekspresji uczuciowej wiąże się tekst autorstwa Doroty Pazio-Włazłowskiej poświęcony metaforze duszy domu w lingwokulturze rosyjskiej. Socjologiczne ujęcia zostały zaprezentowane w rozważaniach Izabelli Bukraby-Rylskiej – o próbach manipulacji duszą chłopca oraz Lucie Saicovej Římalovej – o duszy dziecka w dyskursie prowadzonym przez matki na forach internetowych.

Część druga, poświęcona konceptualizacji duszy w języku, zawiera 15 rozpraw, w których wielojęzyczne obrazy duszy i przypisywane jej wartości zaprezentowane zostały w pracach opartych na różnych poziomach języka:

a) na bazie frazeologii i paremiologii Marina Valencova rekonstruuje aksjologiczne wyobrażenie duszy w języku ukraińskim, Iryna Chybor bada mityczno-chrześcijańskie wyobrażenia duszy w tymże języku, Anna Galisová bada współzależność wartości duchowych i pojęcia duszy w słowackim językowym obrazie świata, Joanna Kirilova kieruje uwagę na funkcjonowanie konceptu duszy w aspekcie aksjologicznym w języku bułgarskim, Violeta Nikolovska i Veselinka Laborska badają semantykę i frazeologię leksemu *dusza* we współczesnym języku macedońskim w konfrontacji z definicją duszy bizantyjskiego teologa i świętego, Maksyma Wyznawcy;

b) opierając się na danych leksykograficznych i semantycznych, Olga Frolova śledzi zmiany w zakresie znaczenia i użycia leksemu *dusza* w ciągu dwóch ostatnich stuleci w języku rosyjskim, Marija Skab prezentuje koncept duszy w języku ukraińskim (z odniesieniem do innych języków słowiańskich) na podstawie słowników historycznych i współczesnych – etymologicznych, frazeologicznych i asocjacyjnych. Natalia Korina prezentuje wyniki eksperymentu asocjacyjnego na temat bólu duszy w językach ukraińskim, słowackim i rosyjskim, Roman Marcinkowski odtwarza znaczenie *duszy* (nefesz) na podstawie idiomów i metafory

w biblilii hebrajskiej, a Róbert Bohát ukazuje rolę duszy jako podmiotu poznającego i doznającego (emocjonalnego) w biblijnym językowym obrazie świata. Renata Grzegorzczukowa z kolei podejmuje problematykę związaną z semantyką duszy w przekładach biblijnych, wskazując na trudności, jakie niesie ze sobą wieloznaczność terminu. Kwestie nominacji stanów chorobowych, wskazujących na brak równowagi psychicznej (choroby duszy), w trzech językach (chińskim, rosyjskim i angielskim) przedstawili Elena Rudenko i Fang Xiang;

c) Iwona Burkacka – na danych słowotwórczych – analizuje semantykę przymiotników złożonych typu *wielkoduszny*, *małoduszny* (derywatów od leksemu *dusza*), a Marijan Skab przedstawia funkcjonowanie leksemu *dusza* i jego derywatów w ukraińskich aktach komunikacji;

d) na postawie analizy internetowych memów (motywatorów, a zwłaszcza demotywatorów) Olga Makarowska bada obraz wartości (cech, jakości) przypisywanych duszy współcześnie w stosunku do cech archetypowych pojęcia.

Odmienne, narodowo-specyficzne językowe obrazy duszy w świecie wartości wyłaniają się zwłaszcza z analiz etnolingwistycznych, zawartych w części trzeciej, gdzie kod kulturowy z językowym zostały potraktowane łącznie. Uwzględnienie bazy wierzeniowej oraz materiału folklorystycznego pozwoliło na odkrycie znaczeń, które realizują się w konkretnych kontekstach kulturowych. W części etnolingwistyczno-folklorystycznej o problematyce winy, kary i grzechu traktują rozprawy Ewy Masłowskiej na temat konceptu miłosierdzia jako przepustki duszy do nieba w polskiej kulturze ludowej oraz Zdzisława Kupisińskiego o ludowych wyobrażeniach bożego sądu szczegółowego, jaki czeka duszę po śmierci. Joanna Szadura podejmuje próbę rekonstrukcji typowych dla polskiej kultury tradycyjnej wyobrażeń obecności duszy w ciele na podstawie analizy leksyki i tekstów gwarowych. Alla Kozhinova prezentuje problematykę kształtowania się trójdzielonego konceptu osoby ludzkiej (ciało – dusza – duch) w kulturze wschodniosłowiańskiej. Rozdział Kamili Stanek wprowadza w tajniki „projektowania duszy” dziecka w tradycji tureckiej poprzez nadawanie mu imion, zawierających przesłanie dotyczące duszy. Problem etyczny w odniesieniu do profilowania duszy w kulturze czeskiej podejmuje Irena Vaňková, a Ladislav Janovec, opierając się na czeskim materiale folklorystycznym, ukazuje ludowo-chrześcijański sposób pojmowania wartości duszy jako środka wymiany/zapłaty za wymierne korzyści (zaprzedanie duszy diabłu), co wskazuje na jego pogańskie podłoże. Podobnie Shahla Kazimova, w rozdziale poświęconym azerskiej twórczości ludowej, odkrywa pradawne, przedislamskie warstwy wierzeń totemistycznych i animistycznych zawarte w sposobie postrzegania duszy. Rozważania Olgi Belovej wprowadzają w świat międzywyznaniowych interferencji żydowsko-wschodniosłowiańskich w kwestii pojmowania duszy, a Mihail Kondratenko, porównując leksykę gwar północnorosyjskich i wysokoniemieckich, dowodzi, że ich peryferyjne położenie z dala od kulturowych centrów determinuje językowy konserwatyzm, a analiza leksyki i semantyki związanej z duszą odsłania archetypowe warstwy tradycji oraz oceny duszy jako najważniejszego atrybutu człowieczeństwa. Karina Stempel-

Gancarczyk opisuje dialogi żywych z duszami zmarłych, jakie „słyszać” na cmentarzach prawosławnych w Rumunii i nekropoliach katolickich w Polsce. Analiza inskrypcji umieszczanych na tablicach nagrobnych ujawnia mediacyjną rolę duszy w kontaktach z rzeczywistością nadprzyrodzoną przypisywaną jej przez członków rodziny zmarłego, którzy oczekują od niej rad, modlitw i wsparcia. Rozdział ostatni autorstwa Suzany Marjanić kulturowo-językową debatę nad duszą ukazuje z perspektywy nieortodoksyjnej teologii (Johna Wesleya) i filozofii (Toma Regana) w konfrontacji z doktryną kościołów chrześcijańskich, które zaprzeczają istnieniu duszy zwierzęcej.

Część czwarta monografii – poświęcona artystycznym analizom duszy – zawiera 5 analiz literackich i jeden rozdział poświęcony sztuce. Odmienne sposoby kodowania znaczeń wprowadzają zupełnie nową perspektywę w sposobie waloryzacji samej duszy, jak też wartości z nią związanych, zwłaszcza dotyczących wolności artysty. Alena Belaya, stosując metaforę „dwóch dusz” w odniesieniu do prozy białoruskich pisarzy z początku XX wieku, omawia zagadnienie dwoistej natury duszy wspólnotowej (białoruskiej) jako konstruktu kulturowego. Początek wieku stanowi dla aksjologii duszy okres wyjątkowy ze względu na rolę w sztuce, jaką przypisywali jej artyści, czemu zawdzięczała tak wysoki status. W kolejnym rozdziale autorstwa Grażyny Różańskiej znajdziemy porównawczą analizę duszy w modernistycznych koncepcjach artystycznych dekadentów: norweskiego rzeźbiarza Gustawa Vigelanda oraz polskiego krytyka i artysty w jednej osobie – Stanisława Przybyszewskiego, dla których niczym nieskrępowana wolność artystyczna stanowi wyznacznik człowieczeństwa i główny kierunek sztuki. W baśniową rzeczywistość wykreowaną przez reprezentantów niemieckiego romantyzmu (Adelberta von Chamisso i Friedricha de la Motte Fouqué) wprowadza rozdział Andrey Kotina, który poddając analizie dwie odmienne sytuacje utraty duszy przez człowieka: zaprzękanie lub przejęcie jej przez istotę demoniczną, stawia pytanie natury aksjologicznej – „co dokładnie oznacza dusza?” w każdym z tych wypadków. Inny aspekt „utraty duszy” przez śmierć śledzi Igor Borkowski przez analizę literatury tanatycznej przeznaczonej dla dzieci. Podjęta przez Ludmiłę Fjodorową analiza literackich metafor dotyczących duszy (u rosyjskich poetów i prozaików przełomu XIX i XX wieku) metodą profilowania, skonfrontowana z językiem ogólnym, ukazuje zasadnicze różnice w konceptualizacji pojęcia. Literackie metafory ukierunkowane są na obrazowanie duszy jako pojemnika na uczucia, jako przestrzeni, organu itp., podczas gdy język nieartystyczny profiluje duszę jako agensa, lokalizatora, instrumentu. Ostatni rozdział, zamykający artystyczne wizerunki duszy, autorstwa historyka sztuki Beaty Purc-Stępiak, prowadzi czytelnika przez meandry symboliki (węzła, pierścienia), które ukazują sposób przedstawiania duszy jako niewiasty zaślubionej Bogu w obrazie *Sądu Ostatecznego* Hansa Memlinga z uwzględnieniem szerokiego kontekstu kulturowego łączącego antyk ze światem chrześcijańskim.

Rozprawa o duszy-oblubienicy oraz o obowiązujących rygorach dotyczących sposobu jej przedstawiania stanowi ideologiczny pomost z rozdziałami zawartymi

w części piątej poświęconej duszy i duchowości z perspektywy religijności chrześcijańskiej. Rozważania nad fenomenem duszy otwierają dwa rozdziały oparte na relacjach mistycznych: *Orędziu Jezusowym* przekazanym światu przez siostrę Józefę Menendez ze zgromadzenia Sacré Coeur w tekście Ireny Mytnik oraz dziełach wielkich mistyków baroku – Stefana od św. Teresy (Stefana Kucharskiego) i Bonawentury od św. Stanisława (Stanisława Frezera) w rozprawie Beaty Łukarskiej. Mamy tu też dwa rozdziały skupione na religijnych debatach ideologicznych: średniowiecznym sporze o duszę Jana Husa i Jenka z Pragi (Johannesa von Prag – interpretatora traktatu Arystotelesa *De Anima*) w opracowaniu Zdzisława Kłosa oraz rozprawie o duszy Marcina Lutra zawartej w jego pismach na temat duszy, a poddanej antropologicznej interpretacji w nawiązaniu do myśli Bernarda z Clairvaux i św. Augustyna przez Beatę Kubok. Ideologiczną debatę zamyka artykuł Ivany Procházkovéj, która na podstawie analizy metafor pojęciowych w starotestamentowym kanonie hebrajskim, stawia tezę o przewadze Prawa zapisanego w duszy i jej somatycznych substytutach (jak serce, krew, wnętrze) nad Prawem zapisanym na kamiennych tablicach.

Część szósta przenosi w świat wartości duchowych Orientu i starożytnego Egiptu. Zawarte w tej części rozdziały podejmują problematykę duszy z różnych punktów widzenia: Joanna Jurewicz pisze o etycznej odpowiedzialności duszy jednostkowej we wczesnym hinduizmie (w odniesieniu do filozoficznych partii *Mahabharaty*, gdzie dusza – jak cząstka Absolutu – zdana jest na działania swojego nosiciela), Sylwia Surdykowska-Konieczny traktuje o smutku i tęsknocie jako głównych czynnikach kształtujących duszę Irańczyków, Beata Abdallah-Krzepkowska rekonstruuje konceptualizację duszy w Koranie, rozszerzając analizę o dzieła wykraczające poza Koran – poezję arabską epoki przedmuzułmańskiej, która ma ogromne znaczenie dla badań kulturowych, a Joanna Popielska-Grzybowska przedstawia obraz duszy egipskiej zapisany w Tekstach Piramid, najstarszych religijnych zabytkach piśmienniczych świata.

Oddajemy w ręce czytelników tom zawierający szerokie spektrum ocen duszy, zapisanych w zbiorowej pamięci ludów z różnych części świata. Bogaty zbiór autorskich rozpraw pozwoli odbiorcy spojrzeć z szerszej perspektywy na temat pojmowania duszy w kręgu kultur i języków nie tylko europejskich (głównie słowiańskich), ale i orientalnych, zarówno w ich odmianach ogólnych, jak i regionalnych, lokalnych, w tekstach artystycznych, filozoficznych, publicystycznych, religijnych oraz wypowiedziach potocznych, zebranych w wyniku ankiet lub z internetowych portali i forów dyskusyjnych. Zdajemy sobie sprawę, że zawarte w tomie rozprawy nie przyniosą odpowiedzi na wszystkie pytania, niemniej wyrażamy nadzieję, że będą inspiracją dla badaczy różnych dyscyplin: antropologów kultury, etnolingwistów, etnologów, folklorystów, językoznawców, historyków sztuki, kulturoznawców, ludoznawców, religioznawców oraz innych przedstawicieli nauk humanistycznych.

W imieniu autorów
Ewa Masłowska

Rozdział 21

Македонската душа и душата во македонскиот јазик

Виолета Николовска

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип

Веселинка Лаброска

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

Апстракт

Во трудот се прави дистинкција помеѓу метафоричното значење *душа на народот* кое имплицира етнолошки согледувања и поимот *душа* како компонента на животот. За таа цел консултираме соодветна филозофско-етнолошка литература и правиме анкета помеѓу студентите од Универзитетот „Гоце Делчев“ од Штип и „Универзитетот во Тетово“ од Тетово. Прашањето на кое бараме одговор е: „Што е, според вас, суштината на поимот *душа*?“. Ќе се задржиме на вредностите што на поимот *душа* му ги придаваат нашите испитаници. Во трудот ќе се осврнеме и на етимологијата на лексемата *душа*, нејзините семантички карактеристики и на лексемата *душа* како компонента на фразеолошки изрази.

Клучни зборови: душа, народ, диши, жив, значење, фразеолошки изрази, анкета, теологија.

За душата во православната теологија зборува Св. Максим Исповедник, светител од крајот на 6 век, средината на 7 век (Преподобни Максим Исповедник 2008)¹. На прашањето кој е критериумот за разбирањето на душата, тој одговара дека душата не се спознава сама по себе, туку според нејзините пројави. Она што се спознава духовно, не може да биде спознаено само по себе, туку врз основа на надворешните, сетилни пројави што спаѓаат во областа на нештата што се спознаваат со сетилата; духовното се спознава врз основа на она што му е спротивно, врз основа на сетилното. Душата прима спротивни состојби, иако не отстапува од својата природа. Во неа можат да се видат и праведност и неправедност, храброст и плашливост, целомудреност и невоздржливост, состојби кои се спротивни една на друга. Св. Максим Исповедник за душата вели дека е суштина, аргументирајќи го ова тврдење со фактот дека својството на суштината се изразува во фактот дека има способност да прима состојби кои се спротивни една на друга, а судејќи според погоре спомнатото, тоа е својствено и на душата. Душата се наоѓа во телото. Но таа не е телото, таа е бестелесна. И, ако се храни, таа не се храни телесно, како што се храни телото, туку се храни бестелесно, затоа што се храни со збор и со мисла. Душата е разумна. Како доказ, авторот на трактатот го наведува фактот што душата сама пронашла вештини кои се корисни во животот (во фуснота, преведувачот грчкиот израз *τας τεχνας* го дообјаснува со уметности, занаетчиски вештини, наука). Вештините се откритие на душата, па според тоа душата е разумна. Душата е разумна и со оглед на тоа што нашите сетила сами по себе не се доволни за поимање на нештата. На прашањето што е душа, Св. Максим Исповедник одговара суштина бестелесна, разумна, која живее во телото, причина (срп. *саузрок*) на животот. На прашањето што е ум (*νοус*) одговара дека тоа е дел на душата кој е најчист и разумен за согледување на нештата и на она што е веќе доживеано (преку органите на сетилата). Чувствувањето (срп. *осећање*) е орган на душата, сила на сетилата што е во состојба да прима впечатоци од надворешните нешта. Духот (*πνεύμα*) е суштина без форма, која му претходи на секое движење.

Душата е она што живо, душата е живот (оттука и граматичката карактеристика одушевено, при падежната промена на некои именки), а она што е живо, има здив, дише. Во оваа смисла се дефинираат и значењата на лексемата душа во етимолошките речници.

Според етимолошките речници потеклото на зборот *душа* е од зборот *дух*, односно *здив*: „Pslovan. **duša* ‘dih, sapa’ i ‘duša’ je sorodno s pslovan. **duxъ*, sloven. *duh*, pslovan. **duxati* ‘dihati’... Prvotni pomen je * ‘dihanje’, pomenski prehod v ‘duša’ temelji na dejstvu, da je dihanje najočitnejši znak življenja, prisotnosti duše v telesu. Tudi latinski *anima* ‘duša’ je izpeljano iz ide. korena **h₂anhi-* ‘dihati’, iz katerega je sloven. *vohati* in sorodno.“ (Snoj 2009: 129); ...

¹ Делото, еден вид трактат, во превод од грчки јазик, со белешки и од латински изворник, е напишано пред повеќе од 1300 години. <https://svetosavlje.org/o-dusi>, преземено на 9 јуни 2017.

а истото толкување го најдовме и кај Скок: „Prvobitno značenje bilo je apstraktum »dihanje, životna sila«. ... Odatle se iskristalizirao termin prema lat. *animus/anima* i gr. ψυχή (od glagola ψύχω »hauche«)... (Skok 1971: 373).

Какви се аксиолошките вредности што говорителите на македонскиот јазик му ги придаваат на поимот душа? За да одговориме на ова прашање консултиравме толковни речници на македонскиот јазик и спроведовме анкета меѓу 70 студенти од два универзитета во Македонија: Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип и „Универзитетот од Тетово“ во Тетово. Анкетата беше спроведена во месеците април и мај во 2017 година. Студентите беа од студиските групи за македонски јазик на филолошките факултети на двата универзитета, од студиската група за германски јазик од Филолошкиот факултет на Универзитетот во Штип, како и од Факултетот за новинарство и односи со јавноста, исто така при Универзитетот во Штип.

Од одговорите на анкетата на прашањето „што е, според вас, суштината на поимот душа?“ може да се изделат две главни линии на одговарање: христијанското толкување за бесмртноста на душата и етичкото разбирање – на човек со (добра) душа наспрема човек без душа (зол, немилосрден, несожалив): нешто невидливо што постои во секој од нас; Душата е тоа кое во текот на смртното воздишување го напушта телото. Душата живее по смртта; Душа е нешто невидливо. Секому му се има случено да го „боли душата“², да се чувствува разочарано и да го мачи нешто; Душата е внатрешниот невидлив дел од човекот во кој се наоѓа духовниот живот со сите негови психички карактеристики (свест, емоции); За душата се смета дека тежи околу 15 грама, има форма на мало привидение (силуета), и по нејзиното напуштање на телото, доаѓа и до прекин на животот; Душа, внатрешен дел на човекот (невидлив) во кој се наоѓаат карактеристиките на човекот; Животот трае додека имаме душа во нас. Животот секој си го живее на свој начин, а душата на секој човек е различна; За мене душа претставува невидлива обвивка на човековото тело, која исто така струи и низ него, низ неговите артерии и вени. Во душата тлеат сите човекови богатства, добрини и болки. Душата е онаа која ни го оживеала нашето тело при нашето создавање и прва која не напушта при нашата смрт. Душата е основна потребна вредност за да живее кое било живо суштество; Што значи зборот душа? Човек со душа – добар човек. Човек без душа – лош, зол човек. Душа – внатрешна убавина. На пример, за некој кога велиме има ангелско лице, но нема душа! Душа, исто така велиме и на нешто мало, нешто што ни е мило. Пр. Леле колку е душа! Според мене зборот душа претставува нешто добро, совесно, пр. Човекот има памук душа, тоа значи дека тој човек е многу добар, со добро срце и душа; Душата во најголем број случаи го претставува карактерот на една индивидуа. Дали е добар односно зол, праведен односно неправеден итн. Кога сме кај другото значење на душата, т.е. духот, овој

² Спознавање на душата според нејзината пројава.

пат гледано од аспект на душа на покојник, душата т.е. духот претставува ангел, бранител на тоа тело. Ги објаснуваме карактеристиките или однесувањата на еден човек. Добра душа, лоша душа итн. Студентите пишуваат и за карактеристики на душата, за страдање на душата, во согласност со наведените два вида одговори. Тие душата ја поврзуваат со внатрешниот живот: емоциите, карактерот, особините на личноста, начинот на однесување. Во некои од одговорите се дадени следниве особености како одлики на душата: емпатија, сочувство, љубов, грижливост, љубезност, човечност: *Душа, според мене, претставува апстрактен поим, присуство на човечност, емпатија, сочувство, љубов, грижливост, љубезност итн. Кога се вели дека некој има душа тоа значи дека го чува и негува внатрешното добро во него, не постои само како антропоморфно битие чие срце чука, туку како човек во вистинска смисла на зборот. Присуството на душа претставува дека некој живее, дека не ја доживеал смртта пред смртта*³. Имавме и некои поетски одговори кои ни ја стоплија душата: *Душа е нешто со коешто секое утро се будам, топлина во мене, нешто што е позитивно, неодоливо и пријатно; Во душата тлеат сите човекови богатства, добрини и болки...; Душата е мека и нежна. Таа е како цвеќе, бидејќи ако не се полева со доброто и со богатството кое го прави животот среќен, таа ќе се исуши; Душата е една светлина од која извираат само добри работи. Интересно, кај повеќе студенти по новинарство забележавме дека поконкретно од другите го разбираат и толкуваат поимот душа. За нив таа е олицетворение на сакан човек, на нешто мило, семеен живот, дури им асоцира и на партија (беа духовити): Вистинското значење на зборот душа и живот е она кога наутро ќе се разбудиме покрај оние кои премногу ги сакаме и кои премногу ни значат во животот, за кои сме спремни да им овозможиме сè во животот и да им направиме, што е во наша моќ, секако, за тие да бидат среќни и задоволни. Под зборот душа исто така се подразбира и хуманоста на човекот и волјата да се помогне на некој немоќен човек, со кое, со самата помош се чувствуваме премногу убаво и душата ви се чувствува исполнета со добрината што сте ја направиле; Душа, збор со огромно значење за мене, кој асоцира на нешто најубаво, најмило, на среќа, радост, љубов, внимание. Збор кој изразува позитивни чувства кај сите луѓе; За мене живот е СДСМ, а душа е Зоран Заев. Да живее Зоки!; За живот во Македонија, Амди Бајрам и коалиција за подобра Македонија!; За живот во Македонија, цигарите да поевтинат! Да живее Заев!*⁴

³ Да се доживее смртта пред смртта, според христијанското учење, значи човекот да живее во смртен грев. Гревот е смрт, и оној што живее во смртен грев ја вкусил смртта уште за време на животот. Тоа не значи дека човекот може да живее безгрешно, туку дека треба постојано да живее во покајание.

⁴ Последниве одговори на анкетата, со политичка конотација, можеби беа индицирани од актуелната предизборна ситуација во Македонија, но и од тоа што истовремено ги анкетиравме истите студенти за аксиолошката вредност на поимот *живот*. Предизборниот слоган на една од двете најголеми политички партии во Македонија беше *За живот во Македонија!*

Едно од основните лингвистички прашања меѓу филозофите и лингвистите од почетоците на лингвистичките истражувања кои датираат од многу дамнешни времиња е прашањето зошто постојат различни јазици, колку тие меѓу себе се слични или различни и како во јазикот е концептуализирана стварноста во која живееме. За ова прашање со повеќе или помалку успех се обидувале да пишуваат уште античките филозофи (од зачетоците на науката за јазикот во стара Кина, Индија и Грција), па потоа филозофите од средниот век во нивните филолошки и филозофски трактати, сè до познатиот *Weltanschauung* на Вилхелм Хумболт и најновите когнитивни гледишта за јазикот [Пандев 2013: 35]. Едно од сознанијата до кое дошле некои од лингвистичките теории е поимот за *јазичен релативитет* (како антипод на поимот за *јазични универзалии*). Различните јазици се одраз на културното, физичкото и општественото опкружување на јазичната заедница, тие се одраз на нејзиното искуство и на нејзините вредносни системи. Во таа смисла и во нашево истражување покажуваме какво значење носи македонскиот збор *душа*, т.е. каков е концептот за овој збор, изграден во македонскиот јазик како словенски јазик, но во специфично балканско опкружување.

Во толковните речници на македонскиот јазик, именката *душа* ги има следниве значења: 1. Целокупност на чувствата, свеста и на карактерните особини на човекот, сп. дух. 2. нематеријалното начело на животот на човекот кое по смртта го напушта телото. 3. човек, член на семејство, жител. *Во едно село живееле по триесетина души. Во селото одвај останале стотина души.* 4. (прен.) Тој што е главен двигател на нешто. *Душа на организацијата.* (според ТРМЈ⁵ I: 560) односно: 1. спиритуалниот или нематеријалниот, често нарекуван и бесмртен дел од човекот. 2. моралната, чувствената или интелектуалната природа на човекот: *ти навистина немаш душа.* 3. човек, индивидуа: *немаше жива душа.* 4. најважен или највлијателен дел: *тој е душата на тимот.* 5. човек со пријатни особини, сакан, обожаван или пријатен човек, добричина: *тој е вистинска душа, душа си.* 6. диал. здив. (според Мургоски 2011: 290-291).

Последното значење во речникот на 3. Мургоски, со ознака дека е дијалектно е всушност поврзано со значењето на *душа* како ‘спиритуален дел’ бидејќи според народните сфаќања душата излегува од телото со последниот здив на човекот пред смртта, па затоа зборот *здив* во дијалектите се поистоветил со *душата*.

Она што треба да го бараме како специфично во семантиката на оваа лексема во македонскиот јазик можат да бидат и нејзините преносни значења. Бидејќи метафората како процес на имажинација игра централна улога во процесите на формирањето на значењето, когницијата и разбирањето, а сето

⁵ Толковен речник на македонскиот јазик, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје (види: Користена литература).

тоа потоа се пресликува во семантичкиот опфат на лексемите и нивните контекстуални можности во одделните јазици, ние овде ќе се задржиме и на метафоричните значења на лексемата *душа*. Со какви метафорични значења се употребува оваа лексема ќе видиме од фразеолошките изрази во кои е употребена, како и од пошироките контексти во кои оваа лексема ја среќаваме во електронските медиуми.

На гледиштето за душата како извор на добри работи, кое го сретнавме во одговорите на анкетираниите студенти, се надоврзува ставот на говорителите на македонскиот јазик дека кога „човекот нема душа“ станува лош! Во еден краток расказ на младата македонска писателка Ивана Костовска со наслов *Збор, два околу душата* поентата на раскажувањето е во тоа дека кога луѓето немилосрдно газат по нејзината душа и ја земаат, тогаш таа станува лоша! (Костовска 2017: 19). Ова гледиште за душата како „место“ каде што се чуваат сите позитивни човекови карактерни особини е одразено и во повеќе македонски фразеологизми или изведенки. Ќе ги истакнеме следниве: *тој е вистинска душа*, *душа си* (Мургоски 2011: 290-291), или *душа човек* (Димитровски и Ширилов 2003: 291), *душичка*, *душиче*, *има душа* – има милост, сожалување (ТРМЈ I: 560) наспроти *тој нема душа*, *тој е бездушник* (ТРМЈ I: 107), *тој ми ја изеде душата*, *душовадец*, *душовадник* и сл. (ТРМЈ I: 562). Душата некому може да му биде *ситна (душа)* – човекот да биде скржав, неемпатичен, ситничав⁶; *продадена (душа)* – човек да е во состојба да направи нешто неморално од интерес; *црна (душа)* – 1. ако е човекот лош, 2. ако е човекот измачен. Некои од фразеологизмите што ја содржат компонентата *душа* изразуваат различни значења: *земе душа* – 1. убие (некого), 2. се одмори, си отпочине; *душата му излезе* – 1. умре; 2. многу се измори од нешто; *му ја извади душата* – 1. убие некого, 2. измачи некого. *Душата се дава* – кога нешто премногу се сака. Кога нешто многу се сака, тогаш тоа се сака и *од дното/длабините на душата*. *Некој греша душа* – кога прави нешто неморално, некој грев, обично во однос на некого. Оној што е на умирање, се бори со смртта *бере (збира) душа*, *на врв игла му стои душата*; *му дошла душата во забите* (2. многу се изморил, исцрпил). *Душата може да гори* (за некого или за нешто, или поради нешто), а кога ќе се случи нешто што ќе го смири човека (со Бога, со ближните или кога ќе му олесни поради нешто) – *душата му доаѓа на место*. *Душата му се (на)полни* – кога човек е среќен поради нешто. Душата е човековата суштина која може да се отвори или затвори: *отвори душа некому* – му се довери, му се исповеда. Во оваа смисла и се разликува *отворен човек* наспрема *затворен човек*.

За душата како израз на животот на човекот ги истакнуваме следниве фразеологизми: *Бере душа* – на умирачка е. *Душата му излезе* – умре. *Испишти душа* – умре, *Рани душа да те слуша* – да се биде здрав, треба добро да се храниме. (ТРМЈ I: 560), итн.

⁶ Според Велковска (2008: 156) – ситна душа – ништожен човек со тесни погледи.

Фразеолошки изрази со значење душа како човечка индивидуа се следниве: *Нема жива (крстена) душа; една душа, една круша/една душа, една гуша* – сам човек полесно се грижи за себе и др.

Фразеологизмот *на мртвите за душа, на живите в гуша* го изразува православниот обичај да се прави милостина за душата на умрениот, најчесто во вид на раздавање храна.

Како што може да се види, во фразеолошките изрази што го содржат концептот душа доаѓа до израз христијанското сфаќање за душата како извор на животот: *испушти душа; бере душа; земе душа; на мртвите за душа, на живите в гуша*. Душата е метафора за доброто во човекот: *има душа* наспроти *нема душа* и душата, како негов најсуштински дел го персонифицира самиот човек: *нема жива душа; една душа, една гуша*.

Метафорично, концептот душа го среќаваме во уште еден израз – *душата на народот*. Синтагмата *душата/ духот*⁷ *на народот* ја најдовме во неколку контексти:

- Во орото „Тешкото“⁸ е вткаена „душата“ *на народот*... за тоа поетот говори во петтата строфа. Болката од вековните ропства е испреплетена со мечтите за „радосна челада, за слободен свет.“⁹
- Со замирање на хуморот, *замира и духот на народот* (наслов на статија во весник, посветена на присуството на хуморот во општеството: во медиумите, во уметноста, на улицата).¹⁰
- *Јазикот е единствен автентичен израз на душата на народот.*¹¹
- *Христијанската етичка духовност кај Г. Прличев е во конзистентна сплотеност со народното евангелие кое извира од душата на народот* (народносното осознавање, профилирање на демократскиот корпус и македонската духовна преродба. Етичка преокупација на Прличев е Христовото евангелие, а негов етички идеал – Христос).¹²
- *Иванов: Јазикот е душата на народот* (МТВ 1 | 2014): *Јазикот е клучот за разбирањето на културата, традицијата и светогледот на еден народ, на неговото минато, сегашност и иднина. Јазикот е душата на народот.*
- *Здраво! Нова сум на форумов и ми треба состав на тема „Светот во кој живеам“ и „Јазикот и верата се душата на народот“.* Фала однапред :).¹³

⁷ На мислење сме дека во овој контекст не се прави разлика помеѓу дух и душа како што се прави во теолошки и философски контекст.

⁸ Од познатиот македонски автор и лингвист Б. Конески.

⁹ Википедија (пристапено на 30.05.2017); [https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D1%88%D0%BA%D0%BE%D1%82%D0%BE_\(%D0%BF%D0%B5%D1%81%D0%BD%D0%B0%CE904b5971d3](https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D1%88%D0%BA%D0%BE%D1%82%D0%BE_(%D0%BF%D0%B5%D1%81%D0%BD%D0%B0%CE904b5971d3)

¹⁰ <http://www.novamakedonija.com.mk/NewsDetail?title=&id=9affe0a1-974d-4920-bbd2-ce904b5971d3> (пристапено на 30.05.2017).

¹¹ <http://makedonija.rastko.net/delo/12472> (пристапено на 30.05.2017).

¹² <http://makedonija.rastko.net/cms/files/books/504085838dd40> (пристапено на: 30.05.2017)

¹³ Maci-love ... <https://forum.femina.mk/threads/%D0%A1%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B8.8261/page-24> (пристапено на 17.08.2017)

- Многу ми е мило што со заедничко ангажирање можеме да ја претставиме убавината на македонскиот народ и македонската трпеза која е многу богата и се пренесува од генерација на генерација. Таа ја претставува душата на народот и ја покажува убавината на Македонците, истакна директорката на Туристичката организација на Општина Вршац, Татјана Палковиќ. (наслов на статијата: *Македонската трпеза ја претставува душата на народот*).¹⁴

Според контекстите што ги сретнавме, душата на народот е синтагма која се однесува на некој начин на менталитетот на еден народ. Таа се манифестира преку фолклорот (музиката и народните танци), јазикот, верата, трpezата. Интересно е и тоа што помеѓу јазикот и душата на народот се поставува однос на идентичност: Јазикот е душата на народот. Оваа метафора ја искажува и Бенедето Кроче – „Јазикот е дух“ (според Пандев 2013: 44), а ја среќаваме и кај некои лингвисти, како на пример кај Хумболт: Јазикот е „специфична еманиција на духот на еден народ“, надворешен израз на една „внатрешна форма“ која открива одреден поглед на свет (според Ivić 1983: 39). Ако си дозволиме да изведеме една генерализација на значењата на контекстите во кои ја сретнавме синтагмата *душата на народот*, би можеле да кажеме дека тоа е менталитетот на еден народ. Секако, ова не значи дека сме прецизни при дефинирањето на семантичките особености на оваа синтагма, туку само дека сме се обиделе да приведеме едно прифатливо нејзино значење.

Повикувајќи се на Lakoff and Johnson (1980, 1999), Lakoff and Núñez (2000), Лангекеп (Langacker 2010: 107) ја приведува тезата дека „A key insight emerging from cognitive linguistic investigation is the pervasive importance of metaphor in virtually every kind of mental activity, ranging from casual thought to artistic endeavor to intellectual inquiry“. Во таа смисла и синтагмата *душата на народот* ја гледаме како метафора во која душата е суштината што му дава живот на еден народ, персонифициран како едно тело составено од мнозина. Другата метафора која ја издвојуваме од контекстите што ги истражувавме е: *Јазикот е душата на еден народ*. Го нагласуваме присуството на определбата *еден*¹⁵ која имплицира дека различни народи имаат различни јазици, се разликуваат меѓу себе, се со *различни души*. Оваа наша констатација ја потврдува и фактот што на старословенски јазик, со лексемата *ѡзыкъ* се означувал и јазик и народ (Угринова-Скаловска 1979: 168).

Нашиот прилог кон определувањето на аксиолошките вредности на концептот *душа* ќе го завршиме со цитирање на одговорот на еден од анкетираниите студенти – наивен, но сигнификативен: „Зборот душа е мал збор,

¹⁴ <http://www.niumiic.rs/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D1%82%D1%80%D0%BF%D0%B5%D0%B7%D0%B0-%D1%98%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%82%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D1%83%D0%B2%D0%B0-%D0%B4/> (пристапено на 17.08.2017).

¹⁵ Неопределената замена *еден* која е маркер на субјективно неопределена синтагма.

но има големо значење.“ Токму тоа значење на концептот *душа* во македонскиот јазик ние се обидовме да го образложиме овде без тенденција тоа да биде целосно и исцрпно, но со мисла дека ги опфативме најсуштинските вредности на овој концепт како одраз на погледот на светот на македонскиот народ одразен преку јазикот.

Користена литература

- Велковска Снежана, 2008, *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*, Скопје: Велковска С.
- Гушевска Лилјана, Веселинка Лаброска, 2016, *Македонско-полски паралели во фразеологијата*, „Гласник“ година 60, бр. 2, стр. 107-116.
- Димитровски Тодор, Ташко Ширилов, 2003, *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*, том I, А-Ј, Скопје: Огледало.
- Костовска Ивана, 2017, *Феникс*. Скопје: Темпора веритас.
- Мурговски Зозе, 2011, *Толковен речник на македонскиот јазик*, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Пандев Димитар, 2013, *Опишта реторика*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- ТРМЈ I, Кирил Конески (ред.), 2003, *Толковен речник на македонскиот јазик А-Ж, том I*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Угринова-Скаловска Радмила, 1979, *Старословенски јазик*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје.
- Ivić Milka, 1983, *Pravci u lingvistici*, Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Jeffries Lesley, 1998, *Meaning in English*, Macmillan press LTD.
- Lakoff George and Mark Johnson, 1980, *Metaphors we live by*, Chicago/London: University of Chicago Press.
- Lakoff George and Mark Johnson, 1999, *Philosophy in the flesh. The embodied mind and its challenge to Western thought*, New York: Basic Books.
- Lakoff George and Rafael E. Núñez, 2000, *Where mathematics comes from. How the embodied mind brings mathematics into being*, New York: Basic Books.
- Langacker Ronald W., 2010, *How not to disagree. The emergence of structure from usage*, in: *Language usage and language structure* eds. Kasper Boye and Elisabeth Engberg-Pedersen, Berlin and New York: De Gruyter Mouton. Trends in linguistics studies and monographs 213, p. 107-143.
- Skok Petar, 1971, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga prva А-Ј, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Snoj Marko, 2009, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan.

The Macedonian soul and the lexeme *dusha* (soul) in the Macedonian language

Summary

In this chapter, a distinction is made between the metaphorical meaning of *the soul of a people*, which implies ethnological views, and the term *soul* as a component of life. For this purpose, we consulted relevant philosophical-ethnological literature and conducted a survey among the students of the Goce Delcev University in Shtip and Tetovo University, asking “What is, according to you, the essence of the soul?”. Focusing on the values which are ascribed to the word *soul* by our respondents, we also take a look at the etymology of the lexeme *dusha* ‘soul’, its semantic characteristics and its role as a component of idioms.

Keywords: soul, people, breathe, alive, meaning, idioms, survey, theology.